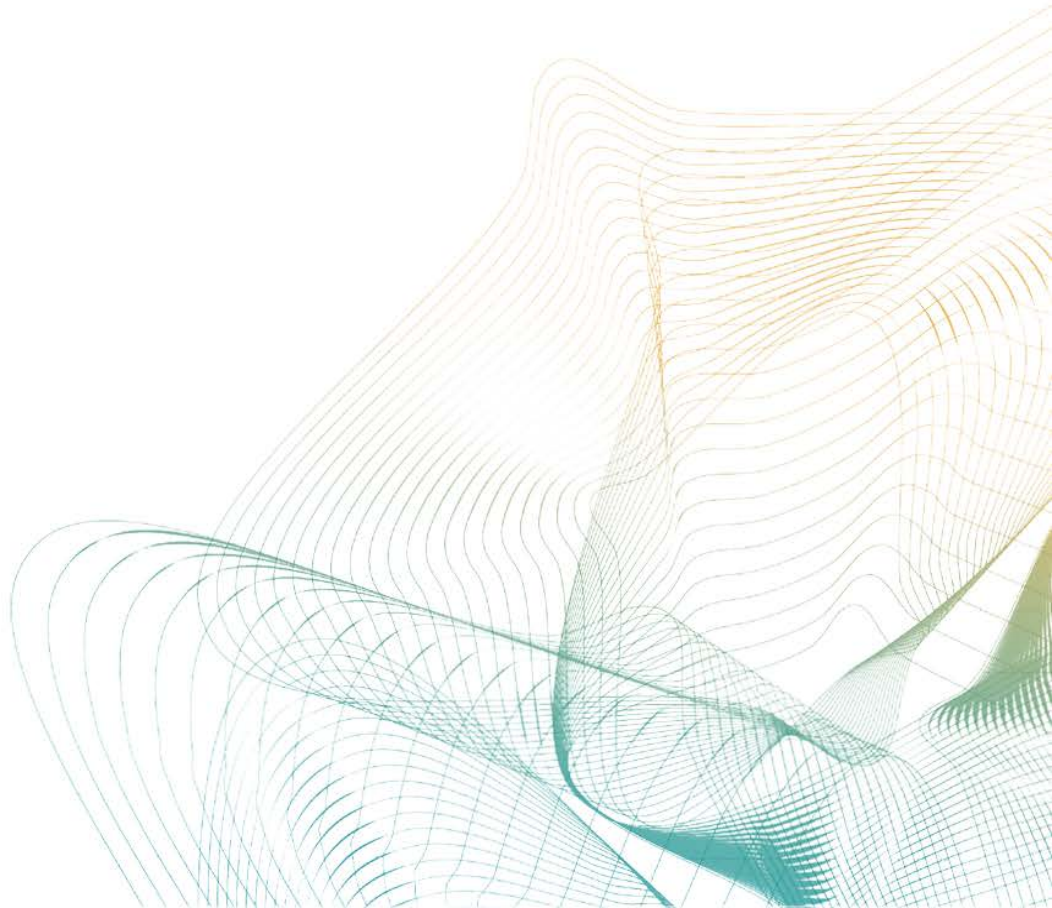

Kâğıt Paranın Tarihçesi

Kâğıt Paranın Tarihçesi

Para icat edilmeden önce, deniz kabuğundan kıymetli metallere kadar çeşitli mallar değişim aracı olarak kullanılmıştır. Tarihi kayıtlara göre, M.Ö. 118 yılında Çinliler deri para kullanmışlardır. İlk kâğıt para ise M.S. 806 yılında yine Çin'de ortaya çıkmıştır.

Batıda kâğıt paraların basılması ve kullanılması 17. yüzyılın sonlarına rastlamaktadır. İlk kâğıt paranın 1690'lı yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde Massachusetts Hükümeti, İngiltere'de ise kuyumcular tarafından basıldığı ve dolaşıma çıkarıldığı, 1694 yılında İngiliz Merkez Bankası ve daha sonra diğer ülke merkez bankalarının kurulması ile de yaygınlaştığı görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Kâğıt Para

1. Kaime

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk banknotlar idari, sosyal ve yasal reformların gündeme geldiği Tanzimat Döneminde tedavüle çıkarılmıştır. Banknotlar bu dönemde esas olarak reformların finanse edilmesi amacıyla basılmıştır.

İlk Osmanlı banknotları Abdülmecit tarafından 1840 yılında " Kaime-ı Nakdiye-ı Mutebere " adıyla, bugünkü dille "Para Yerine Geçen Kâğıt", bir anlamda para olmaktan çok faiz getirili borç senedi veya hazine bonusu niteliğinde olmak üzere çıkarılmıştır. Bu paralar matbaa baskısı olmayıp, elle yapılmış ve her birine de resmi mühür basılmıştır. Kaimelerin zaman içerisinde taklidinin kolayca yapılması ve kâğıt paraya olan güvenin azalması nedeniyle 1842 yılından itibaren matbaada bastırılmasına başlanarak, el yapımı olanlarla değişimi sağlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda 1862 yılına kadar çeşitli şekil ve miktarlarda kaime ihraç edilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, 1856 yılında İngiliz sermayesi ile kurulan Osmanlı Bankası "Bank-ı Osmani", 1863 yılında Fransız ve İngiliz ortaklığında "Bank-ı Osmanii Şahane" adıyla bir devlet bankası niteliğini kazanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun sık sık Avrupa piyasalarından borçlanmak zorunda kaldığı dönemlerde İngiltere ve Fransa, devletten ziyade, kendi idaresi altındaki bu bankaya güven duymuş ve mali ilişkilerini bu banka kanalıyla yürütmeyi tercih etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, Osmanlı Bankasına hükümetin hiç bir biçimde kâğıt para basmayacağı ve başka bir kuruma da bastırmayacağı taahhüdünde bulunarak, 30 yıl süre ile kâğıt para ihracı imtiyazını vermiştir. Osmanlı Bankası ilk olarak 1863 yılında, istendiğinde altına çevrilmek üzere, Maliye Nezareti ve kendi mühürlerini taşıyan banknotları tedavüle çıkarmış, 1863-1914 yılları arasında da çeşitli şekil ve miktarlarda banknot ihraç etmiştir.

Yukarıda belirtilen taahhüt verilmekle birlikte, Osmanlı yönetimi Osmanlı Bankası ile anlaşarak, halk arasında "93 Harbi" olarak bilinen 1876-1877 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, savaş masraflarını karşılayabilmek amacıyla kaime ihraç etmiştir.

2. Evrak-ı Nakdiye

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Bankası hükümetin avans ve banknot ihraç isteğini geri çevirmiştir. Bu anlaşmazlık, Banka'nın savaş döneminde banknot ihraç ayrıcalığını kullanmayacağını açıklaması üzerine giderilmiş ve Osmanlı yönetimi, 1915 yılından itibaren altın ve Alman hazine bonolarını karşılık göstererek dört yıl boyunca, yedi tertipte toplam 160 milyon liranın üzerinde banknot çıkarmıştır. Bu banknotlar "evrak-ı nakdiye" adı altında Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal etmiştir.

Cumhuriyet Dönemi Banknotları

Osmanlı İmparatorluğu'ndan intikal eden evrak-ı nakdiyeler, Cumhuriyetin ilk yıllarında para bastırılmadığından, 1927 yılı sonuna kadar tedavülde kalmıştır.

Bir devletin egemenlik ve bağımsızlık sembolü olması nedeniyle, Türkiye Büyük Millet Meclisinde, 30 Aralık 1925 tarih ve 701 Sayılı "Mevcut Evrak-ı Nakdiyenin Yenileriyle İstibdaline Dair Kanun" kabul edilerek ilk Türk banknotlarının bastırılmasına karar verilmiştir. Bu kanun ile mevcut evrak-ı nakdiyenin aynı nitelik ve miktarda kâğıt para ile değiştirilmesi esas alınıp paranın şekli ve basılıp değiştirilmesi gibi konuları düzenlemek üzere, Maliye Vekâletinden bir temsilcinin başkanlığında Ziraat, Osmanlı, İtibar-ı Milli, İş, Akhisar, Tütüncüler ve Akşehir bankaları ile Türkiye'de faaliyet gösteren diğer başlıca bankaların birer temsilcisinden oluşan bir komisyonun görevlendirilmesi hükme bağlanmıştır.

1. Birinci Emisyon (E1) Grubu Banknotlar

Dönemin Maliye Bakanı Abdülhalik Renda başkanlığındaki komisyon 9 aylık bir çalışma sonunda 1, 5, 10, 50, 100, 500 ve 1.000 liralık kupürlerden oluşan Birinci Emisyon Grubu banknotların basılması kararını almış ve basım işi, bir İngiliz firması olan Thomas De La Rue'ya verilmiştir. Bu banknotlar, filigranlı kâğıtlara kabartma olarak basılmıştır.

Bu emisyon grubundaki banknotlar 1 Kasım 1928 Harf Devrimi'nden önce bastırıldığı için ana metinleri eski yazı Türkçe, kupür değerleri ise Fransızca olarak yazılmıştır.

İlk Türkiye Cumhuriyeti banknotları olan Birinci Emisyon Grubu banknotlar 5 Aralık 1927 tarihinde dolaşıma çıkarılmıştır. Tedavülde bulunan mevcut evrak-ı nakdiyeler ise, 4 Aralık 1927 tarihinden itibaren dolaşımdan çekilerek 4 Eylül 1928 tarihinde değerlerini yitirmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının Kuruluşu

Cumhuriyet Yönetiminin, banknot ihracı imtiyazının, kurulacak bir milli bankaya verilmesi konusundaki kararlılığı çerçevesinde, Türkiye Büyük Millet Meclisince 11 Haziran 1930 tarih ve 1715 sayılı Kanun ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının kurulması kabul edilmiştir. Banka, gerekli hazırlıklar tamamlanarak 3 Ekim 1931 tarihinde faaliyete geçirilmiş ve banknot ihracı imtiyazı münhasıran Merkez Bankasına verilmiştir.

2. İkinci Emisyon (E2) Grubu Banknotlar

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kurulduktan sonra, harf devriminden önce basılan eski yazılı banknotlar, latin alfabesi ile basılmış yeni banknotlarla değiştirilmiştir.

Latin alfabesi ile hazırlanmış yeni banknotlar, 50 Kuruş, 1, 2 1/2, 5, 10, 50, 100, 500 ve 1.000 Türk liralık olmak üzere 9 farklı değerde ve 11 tertipten oluşmaktadır. Söz konusu banknotlardan 50 Kuruşluk Almanya'da, diğerleri ise İngiltere'de bastırılmıştır.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından dolaşıma ilk çıkarılan banknot olan 5 Türk liralık banknotu da içeren İkinci Emisyon Grubu banknotlar, 1937-1944 yılları arasında tedavüle çıkarılmıştır.

İkinci Emisyon Grubu içinde hem Atatürk, hem de İnönü portreli banknotlar yer almaktadır.

İkinci Dünya Savaşı Sırasında Tedavüle Verilmeyen Banknotlar

Bu emisyon grubu içinde İngiltere'de bastırılan ancak, İkinci Dünya Savaşı sırasında banknotları Türkiye getiren geminin Pire Limanında hücumu uğrayıp batması sonucunda denize dökülen İnönü resimli 50 Kuruşluk ve 100 Türk liralık banknotlar ile yine İngiltere'de bastırılan ancak, Londra'daki

bir hava hücumu sırasında basıldığı matbaa zarar gören 50 Türk liralık banknotlar dolaşıma verilmemiştir.

3. Üçüncü Emisyon (E3) Grubu Banknotlar

Tamamı önünü portreli olarak bastırılan Üçüncü Emisyon Grubu banknotlar, 1942-1947 yılları arasında dolaşıma çıkarılmış olup, 2,50, 10, 50, 100, 500 ve 1.000 Türk liralık kupürlerden oluşan 6 farklı değerde, 7 tertip olarak İngiltere, Almanya ve Amerika'da bastırılmıştır.

4. Dördüncü Emisyon (E4) Grubu Banknotlar

Dokuz emisyon grubu içinde en az farklı değerde banknotu ve tertibi bulunan Dördüncü Emisyon Grubu banknotlar 10 ve 100 Türk liralık kupürlerden oluşan 2 farklı değerde, 3 tertip olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde bastırılmıştır. 1947 ve 1948 yıllarında dolaşıma çıkarılan bu emisyon grubu banknotların tamamı önünü portreli olarak bastırılmıştır.

5. Beşinci Emisyon (E5) Grubu Banknotlar

Beşinci Emisyon Grubu banknotlar, 2,50, 5, 10, 50, 100, 500 ve 1.000 Türk liralık kupürlerden oluşan 7 farklı değerde, 32 tertip olarak basılmış ve 1951-1971 yılları arasında dolaşıma çıkarılmıştır.

Ülkemizde bir Banknot Matbaası kurulması çalışmalarına 1930'lu yılların sonlarına doğru başlanmış, ancak İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile bu çalışmalara devam edilememiştir. 1951 yılında yeniden başlatılan Banknot Matbaası kurma işi 1958 yılında tamamlanmış ve aynı yıl banknot basımına başlanmıştır.

Beşinci Emisyon Grubu banknotların bir kısmı İngiltere'de, bir kısmı da ülkemizde basılmıştır. Halk arasında "Mor Binlik" olarak adlandırılan 1.000 Türk liralık banknot da bu emisyon grubu içinde yer almaktadır.

Dolaşıma verilen banknotlar 1958 yılında Banknot Matbaası kuruluncaya kadar Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere veya Almanya'da bastırılmış olup Türkiye'de basılan ilk banknot Beşinci Emisyon Grubu III. Tertip 100 Türk liralık banknottur.

6. Altıncı Emisyon (E6) Grubu Banknotlar

Altıncı Emisyon Grubu banknotlar 5, 10, 20, 50, 100, 500 ve 1.000 Türk liralık olmak üzere 7 farklı değerde, 18 tertipten oluşmaktadır. 1966-1983 yılları arasında dolaşıma çıkarılan bu banknotlardan I. Tertip 20 Türk lirası İngiltere'de, diğerleri ise Türkiye'de basılmıştır.

7. Yedinci Emisyon (E7) Grubu Banknotlar

1979 yılından itibaren dolaşıma verilmeye başlanan Yedinci Emisyon Grubu banknotlar 2002 yılı itibariyle; 10, 100, 500, 1.000, 5.000, 10.000, 20.000, 50.000, 100.000, 250.000, 500.000, 1.000.000, 5.000.000, 10.000.000 ve 20.000.000 Türk liralık olmak üzere 15 farklı değerde, 36 tertipten oluşmaktadır. Banknotların tamamı Türkiye'de basılmıştır.

E7 Emisyon Grubu banknotlar 01.01.2006 tarihinde tedavülden kaldırılmış olup 10 yıllık zaman aşımı süreleri sonunda da değerlerini yitirecektir.

8. Sekizinci Emisyon (E8) Grubu Banknotlar

28 Ocak 2004 tarih ve 5083 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Para Birimi Hakkında Kanun" gereğince, ülkemizde ilk kez gerçekleştirilen paramızdan 6 sıfır atılması operasyonu kapsamında 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren dolaşıma verilen Sekizinci Emisyon Grubu banknotlar 1, 5, 10, 20, 50 ve 100 Yeni Türk lirası olmak üzere 6 farklı değerden oluşmaktadır. Bu banknotların tamamı Türkiye'de basılmıştır.

E8 Emisyon Grubu banknotlar 01.01.2010 tarihinde tedavülden kaldırılacak ve 10 yıllık zaman aşımı süreleri sonunda da değerlerini yitireceklerdir.

9. Dokuzuncu Emisyon (E9) Grubu Banknotlar

5083 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Para Birimi Hakkında Kanun"un 1'inci maddesi uyarınca, Bakanlar Kurulu Yeni Türk Lirası ve Yeni Kuruş'ta yer alan "Yeni" ibarelerini kaldırmaya yetkili kılınmış olup "Yeni" ibarelerinin 1 Ocak 2009 tarihinde kaldırılmasına ilişkin söz konusu Bakanlar Kurulu Kararı 5 Mayıs 2007 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

E9 emisyon grubu I. tertip Türk lirası banknotlar 1 Ocak 2009 tarihinden itibaren, yenilenen tasarımları, değişen boyutları ve gelişmiş güvenlik özellikleriyle 5, 10, 20, 50, 100 ve 200 Türk lirası olarak dolaşıma çıkarılmıştır. E9 Emisyon Grubu II. tertip 10, 20 ve 100 Türk lirası banknotlar 24 Aralık 2012; 5, 50 ve 200 Türk lirası banknotlar ise 8 Nisan 2013 tarihinde tedavüle çıkarılmıştır. E9 Emisyon Grubu III. tertip 5,10 ve 200 Türk lirası banknotlar 27 Mart 2017 tarihinde tedavüle çıkarılmıştır. E9 Emisyon Grubu I., II. ve III. tertip banknotlar 6 farklı kupürden ve 3 tertipten oluşmaktadır. E9 Emisyon Grubu II. tertip ve III. tertip banknotlar, 1 Ocak 2009 tarihinde tedavüle çıkarılan I. tertip banknotlarla birlikte tedavül edecektir.

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar 9 emisyon grubunda, 135 tertip banknot dolaşıma çıkarılmıştır. İlk altı emisyon grubundaki banknotların tamamı ile Yedinci Emisyon Grubundaki banknotların bir kısmı değişik tarihlerde dolaşımdan kaldırılmış ve 10 yıllık zamanaşımı sürelerinin sonunda değerlerini yitirmiştir.

Faaliyete geçtiği 1958 yılından beri banknotlarımızın basımını sürdüren Banknot Matbaası Genel Müdürlüğü, uzun bir deneyim süreci gerektiren banknot üretiminin orijinal kompozisyon ve kalıplarını da çağdaş standartlarda hazırlayarak dünya standartlarındaki E9 Emisyon Grubundaki 5, 10, 20, 50, 100 ve 200 Türk liralık banknotlarımızın her türlü tasarım, kalıp ve baskı işlemlerini tamamen kendi kadro ve donanım olanakları içinde başarıyla gerçekleştirmiştir.

Kaynakça:

Akyıldız, A. (1996): Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası, Kağıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri - Eren Yayıncılık

Köklü, A. (1947): Türkiye'de Para Meseleleri - Milli Eğitim Basımevi

Tekeli, İ. - İlkin, S.(1997): Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası - Banknot Matbaası Genel Müdürlüğü.